

Marian Zdzisław Stepulak, *Leksykon etyki zawodu psychologa. 101 podstawowych pojęć*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2020, ss. 348.

We współczesnej psychologii polskiej pojawia się coraz częściej naukowa refleksja związana z problematyką codziennej pracy zawodowej psychologa oraz z kwestiami etyki zawodowej. Rzeczywistość aktywności zawodowej staje się niekiedy bardzo trudna z powodu narastających problemów i dylematów moralnych, które są udziałem nie tylko pacjentów i klientów, ale również samych psychologów. Równocześnie panuje przekonanie, iż profesja psychologiczna należy do grupy zawodów zaufania społecznego. Oznacza to, iż codzienna praca psychologa ma ogromne znaczenie społeczne, ale równocześnie psycholog doświadcza wielu problemów i dylematów moralnych związanych z nowymi obszarami pomocy psychologicznej, psychoterapii, doradztwa zawodowego, wychowania, edukacji, działalności akademickiej i wielu innych dziedzin, w których uczestniczy. W tym kontekście od psychologa z wymaga się nie tylko bardzo wysokich kompetencji zawodowych, ale również wysokich kwalifikacji moralnych i etycznych. Każda relacja interpersonalna podejmowana z pacjentem czy z klientem przez psychologa ze swojej natury posiada charakter etyczny oraz aksjologiczny. Można zatem powiedzieć, iż wszystkie relacje interpersonalne na linii: psycholog – pacjent czy klient nie są neutralne etycznie i aksjologicznie. Psychologowie wprawdzie nie zajmują się wprost wartościami, ale na co dzień dokonują wartościowania. Po przeprowadzeniu badań zadaniem psychologa jest postawienie diagnozy, w której dokonana jest analizy osobowości pacjenta czy klienta i jego zaburzeń, dysfunkcji w zachowaniu bądź innych trudności. Diagnoza jest zatem związana ściśle z procesem wartościowania.

Pojęcie „zaufanie” posiada nie tylko znaczenie teologicznomoralne czy filozoficzne, ale jest także pojęciem o charakterze psychologicznym. Zaufanie w sensie psychologicznym odnosi się nie tylko do porozumienia na linii: psycholog – pacjent czy klient, czy też prawdomówności, dyskrecji, ale dotyczy pełnej osobowej relacji pomiędzy psychologiem a pacjentem czy klientem. Zaufanie zatem to coś więcej niż samo poczucie bezpieczeństwa bądź też poczucie przywiązania, które występuje także w zachowaniu zwierząt wyższych. Zaufanie więc można uznać za fundamentalny czynnik holistycznego i osobowego rozwoju osoby ludzkiej. Ten bardzo istotny problem jest przedmiotem naukowej refleksji podejmowanej przez Mariana Zdzisława Stepulaka. Autor recenzowanego przez mnie Leksykonu etyki zawodu psychologa problemami moralnymi i etycznymi związanymi z aktywnością zawodową psychologa zajmuje się już ponad 30 lat. Jest Autorem wielu publikacji naukowych odnoszących się do powyższych zagadnień, prowadził wiele specjalistycznych szkoleń dla psychologów i psychoterapeutów oraz lekarzy psychiatrów oraz prowadzi zajęcia z etyki zawodu psychologa. W kontekście tej działalności zrodził się pomysł przygotowania ważnej i jakże potrzebnej pracy, która nosi tytuł: Leksykon etyki zawodu psychologa. 101 podstawowych pojęć.

Niniejsza praca została przygotowana w formie leksykonu. Leksykon (gr. λεξικό) – jak pisze Autor - jest też nazwany słownikiem encyklopedycznym. Ma ona charakter uporządkowanego i usystematyzowanego zbioru podstawowej wiedzy (informacji) w formie

hasel ze szczegółowymi opisami. Stanowi zatem zbiór zawierający wiedzę encyklopedyczną w postaci skondensowanej. Niniejszy leksykon w doskonały sposób przekazuje specjalistyczną wiedzę opisując wybrany obszar zainteresowań teoretycznych i badawczych. Zamieszczone informacje dotyczą nie tylko specjalistycznej wiedzy, dotyczą również obszaru zagadnień o charakterze uniwersalnym. Leksykon ten jest pierwszą w Polsce, a także i w Europie propozycją dotyczącą obszaru etyki zawodu psychologa w takiej formie. Niniejsza praca stanowi zatem pewne novum na psychologicznym rynku wydawniczym w Polsce. Autor zaznacza, iż pomysł zredagowania autorskiego leksykonu powstał m.in. jako efekt lektury niektórych prac, które miały charakter dzieł zbiorowych. Prace te realizowane przez wielu autorów miały zróżnicowany poziom opracowanych haseł, a nawet różne koncepcje ich opracowywania. Nie stanowiły zatem koherentnej formy, ani od strony formalnej, a tym bardziej od strony merytorycznej. Natomiast niniejszy leksykon ma jednego Autora, stanowi syntetyczne ujęcie 101 podstawowych terminów z obszaru etyki zawodu psychologa. W pierwotnym zamysle Autora miało być 100 pojęć, tak jak to jest w zwyczaju wydawania mniejszych objętościowo leksykonów. Jednakże w czasie rozmowy Autora związanej z kwestiami wydawniczymi w Towarzystwie Naukowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, zrodził się pomysł wyjścia poza dotychczasowy schemat i w ten sposób powstało dzieło liczące 101 podstawowych pojęć.

Od strony formalnej leksykon nie budzi zastrzeżeń. Na bardzo wysoką ocenę zasługuje jego warstwa kompozycyjna. Poszczególne hasła posiadają identyczną strukturę: najpierw prezentowana jest etymologia terminu, przy którym podawane są często terminy również w języku starogreckim, co pokazuje najbardziej odległą genezę omawianej problematyki, następnie podstawowe tezy, a na zakończenie aplikacje do codziennej pracy psychologicznej. Warto zaznaczyć, iż w każdym haśle Autor odnosi się do dwóch prawnych odniesień: prawa naturalnego i prawa stanowionego. Taka metodologia pokazuje holistyczne ujęcie problematyki i dochodzenie do naukowej, obiektywnej prawdy. Każde hasło opatrzone jest bogatą i aktualną bibliografią. Na uwagę zasługuje fakt, iż hasła zbliżone są do siebie pod względem liczby znaków, co oznacza zachowanie pewnej wyważonej proporcji. Podana pod każdym hasłem zwarta literatura jest umiejętnie wykorzystana w podejmowanej naukowej refleksji. Poszczególne hasła zredagowane są w języku zrozumiałym dla każdego Czytelnika, nie tylko profesjonalisty. Czytając leksykon można odnieść wrażenie, iż jest on nie tylko napisany starannie, ale również dokładnie i rzetelnie był poddany korektom i adiustacji wydawniczej. Leksykon bowiem posiada swojego Redaktora, którym jest Pani Alicja Penar, która zajmuje się pracami psychologicznymi.

Zamysł napisania tego leksykonu zrodził się z naukowego pomysłu prof. Mariana Z. Stepulaka. Następnie nastąpiła rzetelna kwerenda biblioteczna słowników, leksykonów, encyklopedii, kodeksów oraz licznych monografii i artykułów naukowych poświęconych problematyce etyki zawodu psychologa, zarówno polskich, jak i obcojęzycznych. Wstępna propozycja haseł do leksykonu została poddana konsultacji kilku znaczących polskich psychologów w szczególny sposób zajmujących się problematyką etyki zawodu psychologa oraz psychologii moralności. W tym okresie zostały również przeprowadzone liczne rozmowy i konwersatoria ze studentami psychologii oraz psychologami

– praktykami pracującymi w różnych obszarach aktywności zawodowej. Twórcze i wiele wnoszące dyskusje toczyły się w środowisku następujących Uczelni, w których aktualnie pracuje Autor: Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku oraz Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie. W ten sposób powstało 101 haseł, które jednak nie zamykają całości problematyki. Są zaś pewnymi propozycjami do podjęcia dalszych prac nad zagadnieniami etyki zawodu psychologa.

Hasła niniejszego leksykonu mają charakter rzeczowy i koncentrują się w szczególności na problemach z obszaru etyki zawodu psychologa. W tym aspekcie można podzielić je na następujące grupy: a) wartość ludzkiego życia (aborcja, eutanazja, prawo do życia, samobójca); b) obszar wartości moralnych, etycznych i społecznych (altruizm, autonomia, cnoty moralne, dobro obiektywne, dobro subiektywne, dobrowolność w badaniach psychologicznych, godność zawodowa psychologa, honor w pracy psychologa, lojalność w pracy psychologa, odpowiedzialność moralna pacjenta i klienta, odpowiedzialność moralna psychologa, odpowiedzialność zawodowa psychologa, perfekcjonizm moralny, pokora psychologa, prawdomówność w pracy psychologa, prywatność psychologa, wartości w pracy psychologa, wolność pacjenta i klienta, zaufanie w pracy psychologa); c) postawy etyczno-zawodowe psychologa (autorytet psychologa, bezinteresowność, dobra wola, doskonalenie zawodowe psychologa, dylematy etyczno-zawodowe psychologa, empatia w pracy psychologa, etos zawodowy psychologa, informowanie pacjenta i klienta, kazuistyka w pracy psychologa, kłamstwo w pracy psychologa, konflikty etyczno-zawodowe, konflikty ról w pracy psychologa, kontrakt psychologiczny, nagroda, obowiązki, pomoc psychologiczna, postawa moralna, postawy etyczno-zawodowe, prognoza psychologiczna, przebaczenie w pracy psychologa, relacje interpersonalne psychologa, świadomość moralna psychologa, światopogląd psychologa, wypalenie zawodowe psychologa); d) postawy pacjenta i klienta (agresja, asertywność, amoralizm, anomia moralna, obowiązki, podświadomość, prawa pacjenta i klienta, przemoc, współzależnienie a praca psychologa); e) etyka badań psychologicznych (adopcja dziecka, asymetryczność relacji, badania psychologiczne, błąd w sztuce psychologicznej, cel badań psychologicznych, debriefing, diagnoza, dziecko w badaniach, manipulacja, interwencja profilaktyczna, kara, opinia psychologiczna, osoba w badaniach, podmiot moralny, terapia, zgoda pacjenta i klienta); f) prawa i obowiązki psychologa i pacjenta oraz klienta (edukacja psychologiczna, kodeks etyczno-zawodowy psychologa, kwalifikacje i kompetencje moralne psychologa, normy moralne, pacjent i klient, prawa psychologa, prawa pacjenta i klienta, psychologa jako zawód zaufania społecznego, reklama usług psychologicznych, rodzice w badaniach psychologicznych, sumienie, supervizja, tajemnica zawodowa psychologa, tolerancja w pracy psychologa, uczciwość psychologa); g) etyka, teorie i koncepcje etyczne (absolutyzm etyczny, aksjologia psychologiczna, aretologia, etyka, etyka zawodowa w psychoterapii, etyka zawodu psychologa, prawo naturalne, prawo stanowione, psychologia moralności, relatywizm aksjologiczny, relatywizm moralny, rygoryzm moralny, sytuacjonizm etyczny).

Niniejszy leksykon wypełnia lukę na polskim rynku wydawniczym w obszarze tego rodzaju publikacji. Jest to bowiem pierwszy w Polsce leksykon poświęcony zagadnie-

niom etyki zawodu psychologa. Z pewnością było to przedsięwzięcie pionierskie, ale równocześnie bardzo oryginalne i niesłychanie ważne w wymiarze merytorycznym. Psycholog w swojej działalności zawodowej i społecznej podejmuje wiele istotnych funkcji. Pierwszą z nich jest prowadzenie profilaktyki pierwotnej, wtórnej i trzeciorzędowej. Towarzyszy temu podejmowanie czynności, co do których ma kompetencje oraz kwalifikacje moralne. Inną istotną funkcją jest również prowadzenie terapii i informowania o ewentualnym ryzyku związanym ze swoim działaniem.

Psycholog w swojej aktywności zawodowej prowadzi wiele specjalistycznych warsztatów i szkoleń. W tym wymiarze stara się działać możliwie najskuteczniej. Do ważnych funkcji o znaczeniu społecznym psychologa można zaliczyć diagnozę, w której ten musi wykazać się takimi cechami, jak: twórczość i kreatywność. Psycholog jako profesjonalista prowadzi również działalność doradczą. Niektórzy psychologowie, zwłaszcza z doświadczeniem akademickim, podejmują także badania naukowe i projekty badawcze, w czasie których starają się postępować nie tylko kompetentnie, ale także etycznie i odpowiedzialnie. Kolejną z istotnych ról społecznych psychologa jest funkcja upowszechniania i popularyzacji wiedzy psychologicznej. Aktywność zawodowa psychologa wymaga konkretnych przymiotów natury psychofizycznej, które określają istotę i skuteczność codziennej pracy. Zawód psychologa wymaga nie tylko adekwatnych dyspozycji psychicznych, ale równocześnie sam je warunkuje.

Leksykon etyki zawodu psychologa w szczególności sposób odnosi się do społecznego wymiaru zawodu psychologa. Zawód konstytuowany jest przez świadomość wspólnoty, ale także różnicuje się w opinii innych osób w kontekście odrębnych zadań i profesjonalnych czynności. Na funkcjonowanie zawodowe wpływa społeczeństwo, a konkretnie przedstawiciele innych grup zawodowych. Adekwatne uprawianie zawodu zaufania społecznego, a w tym przypadku zawodu psychologa zakłada istnienie szczególnych kompetencji i kwalifikacji moralnych od psychologa. Stąd też powstała nowa dziedzina wiedzy zwana etyką zawodu psychologa. Etyka zawodowa jest jednym z zasadniczych obszarów przynależnych etyce szczegółowej. Etyka szczegółowa zaś umiejscowiona jest pomiędzy subiektywnymi sądami sumienia, a najwyższymi zasadami moralnymi. Autor leksykonu wyraża przekonanie, iż: „Etyka zawodowa w szczególności sposób odnosi się do moralnych wymiarów społeczności zawodowej postrzeganych i analizowanych globalnie. Istnieje jednak bardzo specyficzne spektrum zagadnień moralnych i etycznych. W tym aspekcie można mówić o specyficznych problemach i dylematach etycznych i moralnych w etyce zawodu psychologa. Zagadnienia te dotyczą konkretnej społeczności zawodowej. Zasadniczym celem tejże społeczności jest wykonywanie profesjonalnych czynności, które mają służyć zaspokojeniu potrzeb nie tylko ich wykonawców, ale członków społeczności do której czynności zawodowe są kierowane” (s. 9).

Istotnym elementem etyki zawodowej jest odpowiedzialność, która została w niniejszym leksykonie doskonale dookreślona. W tym kontekście etykę zawodową, w tym etykę zawodu psychologa, można rozumieć jako stan odpowiedzialności za efekty pracy w warunkach dobrego przygotowania, polegającego na posiadaniu wysokich umiejętności i sprawności intelektualnych i moralnych. Etyka zawodu psychologa przyjmu-

je fundamentalną tezę, iż dla psychologa najwyższą wartością jest dobro jego pacjenta i klienta oraz innych osób. Cel etyki zawodowej psychologa odnosi się do niesienia profesjonalnej pomocy innym ludziom w rozwiązywaniu problemów związanych z rozwojem indywidualnych potencjalności, a także podwyższania jakości relacji interpersonalnych.

Autor leksykonu zwraca uwagę na znaczenie wartości, które pojawiają się w trakcie wykonywanej pracy (pomocy) psychologicznej. W tym przypadku należy wziąć pod uwagę wartości uniwersalne. Do tych wartości można m.in. zaliczyć następujące: godność osoby ludzkiej, podmiotowość, autonomia oraz prawo człowieka do pełnego, osobowego rozwoju. W praktyce może się jednak zdarzyć konflikt natury etyczno-moralnej. W takiej sytuacji najbardziej optymalnym wyjściem byłaby wzajemna troska polegająca na poszanowaniu godności ludzkiej, a nie tylko dbanie o fachową stronę psychologicznych oddziaływań. Dla niektórych zawodów zaufania społecznego, w tym przypadku zawodu psychologa, zasady etyki zawodowej mają szczególne znaczenie, ponieważ codzienne wykonywanie obowiązków generuje powstawanie wielu nowych problemów i dylematów natury etycznej i moralnej. Doskonałą pomocą w określaniu zasad postępowania etyczno-moralnego psychologa jest właśnie recenzowany przeze mnie Leksykon etyki zawodu psychologa. Stanowi on bowiem swoiste vademecum, w którym Marian Stepulak, odwołując się do prawa naturalnego i stanowionego, proponuje pewne sposoby rozwiązywania problemów i dylematów moralnych.

Autor podkreśla, iż podjęcie przez psychologa konkretnej decyzji musi iść w zgodzie z jego sumieniem jako subiektywną normą moralności. Istniejące kodeksy etyki zawodu psychologa zawierają uzgodnione i omówione przez odpowiednie gremia standardy, zasady i szczegółowe przepisy, które regulują praktyczne postępowanie psychologa w określonej sytuacji zawodowej i moralnej, jednakże mają one charakter ogólny. Równocześnie istnieją zasady deontologiczne. Problemy etyczne i moralne w pracy psychologa zauważyło Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne (APA). Wyrazem tego zainteresowania było podejmowanie pracy nad tworzeniem kodeksu etycznego psychologa. Pierwszy tego rodzaju kodeks ukazał się w 1953 roku, a potem sukcesywnie powstawały następne ulepszone kodeksy etyczne. Psychologowie w Polsce mają również swój kodeks etyczno-zawodowy psychologa wydany w 1991 roku, który powstał z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.

Psycholog w swojej codziennej aktywności, zwłaszcza w czasach trwającej pandemii COVID-19 spotyka nowe problemy natury zawodowej i moralnej, poszukuje profesjonalnej rady i pomocy. W tej sytuacji może skorzystać z Leksykonu etyki zawodu psychologa. Wydaje się, iż kolejnym naukowym przedsięwzięciem Autora leksykonu powinno być ponowne go wydanie w języku angielskim, z pewnością spotkałoby się to z żywym zainteresowaniem psychologów europejskich, a także amerykańskich.

Recenzowany przeze mnie leksykon ma ogromną wartość poznawczą. Powinien zatem stanowić pomoc dla psychologów akademickich, psychologów-praktyków, a także studentów psychologii. Może również służyć przedstawicielom innych dyscyplin naukowych, takich, jak: medycyna, prawo, teologia, filozofia, pedagogika, socjologia, praca socjalna, nauki o rodzinie i wiele innych. Leksykon może być również przydatny oso-

bom, które interesują się zagadnieniami psychologicznymi w połączeniu z problematyką moralności i etyki. Leksykon ma także walor dydaktyczny, powinien zatem być wykorzystany jako podstawowa pomoc do zajęć z etyki zawodu psychologa.

Reasumując należy podkreślić, iż recenzowana praca posiada wysoką wartość poznawczą. Jest wyważona, bez ekstremalnych tez i jednostronnego dowodzenia. Prof. Marian Stepulak jest psychologiem akademickim, ale również praktykiem i ekspertem, widać to wyraźnie, czytając leksykon. W dążeniu do naukowej prawdy Autor leksykonu wykazał się ogromną dociekliwością i rzetelnością. Praca prowokuje Czytelnika do myślenia i podejmowania osobistej refleksji. Leksykon jest pracą nowatorską, innowacyjną i twórczą. Równocześnie daje impuls do dalszej pracy nad problematyką etyki zawodu psychologa. Jest także swoistą popularyzacją wiedzy psychologicznej i etycznej. Niniejszy leksykon wchodzi z pewnością do kanonu nauk z obszaru społecznego i humanistycznego.

Jolanta Karbowniczek